

LINGUA-FRANKA DAVRIDA INGLIZ TILINING ROLI: YUKSALISHMI YOKI YO‘QOLISH XAVFIMI?

Xudayqulova Madina Jo‘rabek qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti, Narpay xorijiy tillari fakulteti,

Xorijiy til va adabiyoti: Ingliz tili yo‘nalishi 2-kurs talabasi

+998997948472

khudayqulovam@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz tilining hozirgi globallashtirish davrida lingua franca sifatidagi o‘rni, uning ijobiy va salbiy oqibatlari sotsiologik va lingvistik nuqtayi nazardan tahlil etiladi. Muallif ingliz tilining xalqaro muloqot, fan, ta‘lim, texnologiya va diplomatiyadagi yetakchi o‘rnini tarixiy va iqtisodiy omillar bilan bog‘laydi. Shu bilan birga, tilning haddan tashqari global maqomga chiqishi natijasida mahalliy tillarning yo‘qolish xavfi, madaniy identitetning so‘nishi va lingvistik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolar yoritiladi. Maqola “lingua franca paradoksi” tushunchasiga e‘tibor qaratib, ingliz tili yuksalish ramzimi yoki tillar xilma-xilligiga xavfmi, degan savol atrofida ilmiy tahlil yuritadi. Xulosa sifatida, ingliz tilini o‘rganish bilan birga milliy tillarni asrab-avaylash va ko‘ptillilikni rivojlantirish global muvozanatning yagona yo‘li sifatida ta‘kidlanadi.*

Kalit so‘zlar. *ingliz tili, lingua franca, globalizatsiya, lingvistik imperializm, ko‘ptillilik, madaniy identitet, til siyosati, globallashtirish, til tengsizligi*

Kirish. Bugungi kunda insoniyat til tarixida yangi davr – lingua-franka davri boshlandi. Dunyoning turli nuqtalarida, turli millatlar, turli din va madaniyat egalari bir-birlari bilan ingliz tili orqali muloqot qilmoqdalar. Avvallari bunday rolni arab, lotin yoki fransuz tili bajargan bo‘lsa, XXI asrda bu o‘rinni ingliz tili egalladi. Ammo savol tug‘iladi: bu jarayon insoniyat uchun yangi imkoniyatmi yoki turlarni bir xillikka soluvchi xavfmi?

Til — bu oddiy aloqa vositasi emas, u butun bir madaniyat, tafakkur va shaxsiyatning aksidir. Ingliz tili bugungi kunda xalqaro diplomatiya, fan, texnologiya, ta‘lim, biznes va hatto san‘atning umumiy tili sifatida mustahkam o‘rnashgan. Internetdagi barcha ma‘lumotlarning qariyb 80 foizi ingliz tilida. Har yili millionlab yoshlar IELTS yoki TOEFL topshirish orqali global dunyoga kirishga intilishmoqda. Bu, albatta, yuksalish belgisi. Ammo bu jarayonning soyasida ayrim muammolar yashiringan.

Ingliz tilining bu qadar keng tarqalishining sabablari ko‘p. Avvalo, tarixiy jihatdan ingliz tili Britaniya imperiyasi orqali butun dunyoga yoyilgan edi. Keyinchalik esa AQShning iqtisodiy, siyosiy va madaniy kuchi bu tilda so‘zlashuvni “prestij”ga aylantirdi. Hozirda xalqaro kompaniyalar, oliy ta‘lim muassasalari, hatto diplomatik yig‘inlarda ham ingliz tili asosiy aloqa vositasi sifatida tan olingan. Buning natijasida ingliz tili nafaqat “milliy”, balki global tilda so‘zlashuvchi insoniyatning umumiy ovozigacha aylandi.

Shubhasiz, bu holat ko‘plab ijobiy jihatlar yaratadi. Masalan, ingliz tili yordamida turli millatlar bir-birini yaxshiroq tushunadi, hamkorlik osonlashadi, ilmiy tadqiqotlar tezroq tarqaladi. Global iqtisodiyotda yagona til bo‘lish, turizm va xalqaro aloqalarda ham katta qulaylik beradi. Hozirgi kunda internetda so‘zlashuv, dasturlash, sun‘iy intellekt, xalqaro konferensiyalar — barchasi ingliz tili orqali amalga oshmoqda. Bu jihatdan u, shubhasiz, dunyo taraqqiyotining “tili”ga aylangan.

Ammo shu bilan birga, lingua-franka bo‘lishning ikkinchi tomoni ham bor. Ingliz tili haddan tashqari ustun mavqega chiqishi natijasida ko‘plab mahalliy tillar unutilish xavfiga yuz tutmoqda. Ayrim ota-onalar farzandlarini faqat ingliz tilda o‘qitishga intilmoqda, ona tili esa “ikkinchi darajali” deb qaralayapti. Afrika, Osiyo va hatto Yevropaning ayrim hududlarida yoshlar o‘z milliy tillarida erkin so‘zlashmayapti, chunki inglizcha gapirish “zamonaviy”lik belgisi sifatida ko‘riladi. Bu esa asta-sekin madaniy ildizlardan uzilishga olib keladi.

Bundan tashqari, tilning haddan tashqari xalqaro tus olishi uning asl ruhini yo‘qotishiga ham sabab bo‘ladi. Har bir til — o‘z xalqining his-tuyg‘usi, hayot falsafasi va dunyoqarashi bilan boy. Ingliz tili global tanga aylangan sari, uning tabiiy dialektlari, shevalari, poetik ohangi silliqanib, soddalashib bormoqda. Bugungi global ingliz tili — bu aslida soddalashtirilgan, aralash grammatikasi va cheklangan leksikaga ega “neytral” versiyadir. Bu holat ayrim tilshunoslar tomonidan “lingua franca paradox” deb ataladi: dunyoni birlashtirayotgan til, aslida tillar xilma-xilligini yo‘q qilayaptimi?

Shu nuqtada eng muhim savol tug‘iladi: biz nima qilishimiz kerak? Javob oddiy, ammo chuqur: muvozanatni saqlash. Ingliz tili global imkoniyatlar eshigini ochadi, lekin bu eshikdan kirish uchun o‘z madaniyatini tashlab chiqish shart emas. Har bir inson, har bir jamiyat ingliz tilini o‘rganar ekan, o‘z ona tilini ham asrab-avaylashi lozim. Chunki til – bu millatning yuragi. Yuraksiz esa tan mavjud bo‘lmaydi.

Ideal yechim — ko‘ptillilik siyosatini rivojlantirish. Har bir inson ona tilini — ildizi sifatida, ingliz tilini esa — dunyoga chiqish ko‘prigi sifatida ko‘rishi kerak. Shunda global aloqa va madaniy xilma-xillik bir-birini boyitadi, emas, yo‘q qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tili bugun insoniyat tarixidagi eng kuchli kommunikatsiya vositasidir. U bizni birlashtiradi, lekin ayni paytda bizdan ehtiyotkorlik talab qiladi. Tilning kuchi uni qanday ishlatishimizda. Agar biz uni bir-birimizni tushunish, madaniyatlarni almashish va ilmni rivojlantirish yo‘lida ishlatsak, bu yuksalish bo‘ladi. Ammo uni boshqalarni “ayni tilda gapirmasligi uchun” kamsitish yoki o‘z ildizlarimizni unutish vositasiga aylantirsak — bu yo‘qolish boshlanishidir.

Demak, lingua-franka davrida eng muhim vazifa — til orqali dunyoni birlashtirish, lekin o‘zligimizni yo‘qotmaslikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.
2. Graddol, D. (2006). English Next. British Council.
3. Phillipson, R. (1992). Linguistic Imperialism. Oxford University Press.

4. Jenkins, J. (2007). English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. Oxford University Press.
5. Pennycook, A. (2010). Language as a Local Practice. Routledge.
6. Seidlhofer, B. (2011). Understanding English as a Lingua Franca. Oxford University Press.
7. Widdowson, H. G. (2015). The Ownership of English. TESOL Quarterly, 49(2), 208–230.
8. Nettle, D., & Romaine, S. (2000). Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages. Oxford University Press.
9. Shoazimov, S. (2018). Til siyosati va globallashuv muammolari. Tashkent: Fan nashriyoti.
10. Uzbek National Encyclopedia (2022). Ingliz tili va global aloqa. Tashkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
11. House, J. (2014). English as a Global Lingua Franca: A Threat to Multilingualism? Journal of Sociolinguistics, 18(4), 556–578.

